

ВІТРАЖ: ІНШИЙ ПРОСТІР, АБО АРТЕФАКТ ДЛЯ МАЙБУТНЬОГО

(Радомський М. Т. кандидат мистецтвознавства, доцент)
Харківська державна академія дизайну і мистецтв, м. Харків, Україна

Переживаючи разом з усією Україною воєнні події 2022-2023 років зважимося описати мистецькі твори, які максимально страждають від вибухів і обстрілів, розбиваючись на шматки – це скляні кольорові площини вітражів, які в мирний час офарбовували міський простір чарівним кольоровим світлом. Віддавна сяяння сонця крізь коштовне кольорове полотно вітражів уособлювало в собі символ знань і сили, його промені і блиск асоціювались з «...сяянням вічного життя і являли собою чисте дзеркало неперевершеної величі». Крім того, ці «...промені яскравого світла сприймалося символом божественної величі і захисту» [3, с. 10]. Додавання композицій з кольорового скла до виробів з металу в такому сенсі здатне значно зменшити негативне відчуття від мурів і огорож, позбавляючи людину відчуття «замкненості до клітки». В повністю закритих для природного освітлення приміщеннях, підземному будівництві, торговельних комплексах і архітектурі підземних станцій метро вітражі нівелюють «ефект підземелля», полегшують орієнтацію у просторі і нормалізують для людини психологічний клімат такого середовища. Ще однією важливою якістю вітражів є можливість варіювати з'єднання скла з допомогою рами або вільної просторової конструкції, досягаючи ефекту «просторового перетікання» кольорів і плавної зміни колориту різних частин одного приміщення.

Вітражі здатні нести емоційне й інформаційне навантаження, знайомити з історичними фактами і перебігом значних подій, шляхом створення мистецьких образів надавати інформацію про природне середовище, його тваринний та рослинний світи. Авторська оригінальність, емоційна неповторність, композиційна досконалість вітражів відповідає нагальним потребам людини в сьогоденному техногенно досконалому світі. Філософське з'єднання просторової конфігурації пластичних форм окремих пластин скла з певним символічним змістом набагато збільшує розуміння мистецької цінності вітражів, вивчаючи їх як просторову форму і живописний твір одночасно. Від витоків створення, вітражі несли велике смислове, емоційне і змістовне навантаження. В цьому сенсі характеристика семантичних принципів графічної мови вітражних творів є важливою складовою частиною їх структурного аналізу.

Об'єднання художників у країнах індустріальної Європи з середини ХІХ сторіччя використовували техніку вітража для формування нової естетики індустріального суспільства, символом якої стала архітектура зі скла й металу. Зведена Джозефом Пакстоном будівля виставкового павільйону «Кришталевий палац» на Всесвітній виставці (1851) у Лондоні одразу привернула до себе увагу сучасників. У мистецтві Голландії кольорове скло й кольорове світло застосовували у своїх роботах експресіоністи. Прикладом може бути «Скляний будинок» – комплекс зі скла й води, освітлюваних кольоровим світлом. В той час чітко проявилась і була з успіхом розвинена особлива риса вітражів, яка ставить вітраж на особливе місце в одвічній дискусії про орнаменталізм та цілісність чистої форми (Г. Земпер, Дж. Раскін, А. Лоос). Орнаментальні структури, які в

інших випадках стають декоративним оздобленням, яке ховає, а подекуди спотворює чистоту форми, у вітражному творі, завдяки умінню і таланту його автора, перетворюються на пульсуючий ритм просторових світлових потоків. Відтак вітражі з успіхом не лише вкладаються в обидва русла концепцій, але й знаходяться ніби над ними, як твір, змінлива динаміка і впливова емоційна складова якого не підлягає сумніву. В цьому сенсі цікавим є практичний досвід роботи зі склом харківських вітражистів, втілений в реальних творах, що внесли новочасний європейський струм в художню культуру міста і регіону.

Тенденція уважності до роботи зі склом, вивчення умов та перспектив застосування кольорового скла й кольорових вітражних зображень, втілилася в створенні не тільки об'єднань художників, але й навчальних закладів. Прикладом є німецький Баухауз – школа, заснована для того, щоб підтримувати всі техніки архітектури, живопису і декоративного мистецтва, у тому числі й вітраж. Вітражна школа, створена в харківському художньо-промисловому інституті в середині минулого століття, успішно розробляла концепції вітражів для архітектурних об'єктів України.

Починаючи з першої чверті ХХ ст. коли на тлі загальної технізації народжувався дизайн, світломузика, мистецтво вітражу теж зазнало змін, рухаючись у пошуках нових конструкцій, форм і технологій обробки скла. Творці були націлені на вираження особливого, притаманного лише їм почерку, ідей, творчої напруги й енергії. За слушною думкою В. Татаркевича, людина стає творчою особистістю тоді, «коли не обмежується констатацією, повторенням, наслідуванням, коли дає щось від себе, із себе» [2, с. 245]. Новочасний вітраж в в такому сенсі стає концептуальним поєднанням актуального для суспільства футуристичного задуму з максимальною наближеністю до потреб і вимог окремої людини.

Роблячи вітраж для певної архітектурної споруди – її фасаду, або інтер'єру, художники-вітражисти віддавна усвідомлювали, що вони не працюють як абстрактні митці або живописці в традиційному розумінні. Вітражний твір завжди постає джерелом освітлення. В такому розумінні особливого змісту набуває думка Долорес Хофман (1984): «... гра зі світлом – це робота з ритмом». Це породжує новий / сучасний спосіб бачення і концептуального мислення. «На сьогодні є сучасним той вітраж, у якому ми бачимо сучасне мислення сучасної людини», – це визначення відомого литовського вітражиста К. Моркунаса (1984) і зараз звучить актуально.

У вітражному мистецтві гармонія ґрунтується на встановленні єдності й узгодженості кольорової гами стекол, відповідності тонів скла й застосовуваної у вітражі техніки живопису, співвідношення композиційних мас пофарбованого й прозорого скла й технічних прийомів декоративної обробки скла для завершення створення образу вітражного твору. Простежено, що властивості райдужного скла і скла з явно вираженою декоративною текстурою дозволяють обмежити проникність для зору з одного приміщення до іншого, цей прийом дозволяє зберегти камерність житла. В цьому руслі вдало експериментують художники вітражисти Д. Курсін, М. Радомський, та С. Фомічеви. Використовуючи ці здатності скла, майстри створюють дивні за красою художні твори.

Підхід до вибору колірних поєднань у вітражному творі зумовлений безліччю чинників, серед яких головними є образна й композиційна ідея, особливості природного й необхідність штучного освітлення. Уміння правильно створити колірну упорядкованість вітража, знайти графічну ізольованість одного кольору від іншого – усе це ґрунтується на вірному виборі й вивірених сполученнях кольорових стекл [3 ; с. 31]. При цьому вітражі виграють не тільки від яскравого світла, але й від м'яких тонів вечірнього освітлення. Прямі сонячні промені, що проникають крізь прозорі кольорові стекла, створюють різноманітну гаму фарб, але значно знижують насиченість барв скла. Ми іноді кажемо, що сонце грається в склі. Без цієї гри світла місто відразу втрачає жвавість. Тому у разі південної орієнтації віконних прорізів кольоровість вітражів має бути гранично інтенсивною. Якщо віконний проріз має північну орієнтацію, кольорові стекла можуть мати менш насичене фарбування, а кольорова композиція вітража має будуватися на зближених, бажано теплих тонах [1].

Використання вітражних композицій в інтер'єрах різноманітних навчальних корпусів є доречним завдяки створенню комфортної світлодинаміки й наближених до природного світла умов освітленості. Прикладом можуть бути вітражні ансамблі, створені для вишів міста Харкова О. Проніним, В. Добровольським, М. Радомським, Є.Котляром, О. Хоменко, В. Невальоним, В. Носенковим. Динамічні композиції вітражів доречні в строгих монохромних приміщеннях коридорів навчальних закладів, вони привертають увагу й домінують у відносно спокійному просторовому середовищі.

Сьогоднішній світ для людини, це швидкість і постійні неочікувані виклики і зміни. Апелюючи до емоційної складової відчуття простору людиною, вітражі здатні задіяти увагу і створити неповторне, на межі реальності, відчуття світлового простору. Сучасні вітражі сприймаються як музика, з їх допомогою організуються цілі просторові ансамблі з винятковою емоційною атмосферою. Праві в цьому зв'язку ті дослідники, які побачили й відзначили в монументальному вітражному мистецтві такі риси, як колективна творчість, синкретизм ідей і створений на основі цих факторів справжній синтез архітектури, скульптури й живопису (в тому числі й вітражного) [3, с. 210].

Вітражі з кольорового скла різноманітного призначення і конфігурації в мирний час здатні в суттєво збагатити простір навколо нас. Завдяки своїм якостям вітражне скло надає можливість створювати скульптурні, об'ємні форми, інсталяції. Тому його ужиток не обмежується оконними отворами – вітражі замінюють цілі стіни, підлоги, стелі і сходи. Застосування у вітражах різних видів декоративної обробки скляних фрагментів дозволяє збільшити діапазон й ускладнити тонові й колірні градації живописної палітри світла в приміщенні. Для сучасного мистецтва, що віддає перевагу абстрактним лініям, самодостатність вітражного скла як джерела мінливості, динаміки, новизни є безсумнівною перевагою [3, с. 18]. Як складова комфорту нового покоління вітражі міцно захищають як стіна і огорожа і, водночас, розширюють, відкривають і офарбовують людині природні або штучні обрії. Таким чином сучасні вітражі входять до складної системи майже незаметного піклування про людину, оздоровлення способу її життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Радомський М.Т. Художній вітраж на сучасному етапі: художні, техніко-технологічні й функціональні новації у вітражному мистецтві. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного університету імені Івана Франка*/[редактори – упорядники В. Ільницький, А. Душний, І.Зимомря].Дрогобич: Просвіт, 2015. Вип.12 . С. 130-135. (ISSN 2308-4855)
2. Татаркевич В. Історія шести понять: Мистецтво. Прекрасне. Форма. Творчість. Відтворництво. Естетичні Переживання. К.: Юніверс, 2001. С. 245.
3. Virginia Chieffo Raguin, with a contribution from Mary Clerkin Higgins. *Stained glass: from its origins to the present*. Publisher: New York: H.N. Abrams, 2003. 288 p.